KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE CENNET TEMALI ÂYET İKTİBASLARI

Necati İŞLER[1]

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifler Klasik Türk şiirinin iki önemli kaynağıdır (Güngör, 2007a, 2007b). Edebiyatımızda gerek telmih gerekse iktibas yoluyla ayet ve hadislere yer verilmiştir. Ayet ve hadis metinlerinden alınan lafızlarla sözün güzelleştirilip anlamın kuvvetlendirilmesine "iktibas" adı verilir.[2] Bu iktibaslar anlamı tam karşılayacak şekilde yapıldığında "tam iktibas", vezin ve benzeri sebeplerle, anlamı korunmak kaydıyla kısmen yapıldığında ise "nâkıs iktibas" adını alır. Divan, tekke ve halk şairleri şiirlerinde ayet ve hadislerden farklı şekillerde iktibaslar yapmışlardır. Bu iktibasların bazıları zamanla sık kullanıldıkları için öne çıkmıştır. Bu yazıda Klasik Türk Şiirinde cennet temalı ayet iktibasları Lehçediz veritabanından tesbit edilen örnekleriyle ele alınacaktır.

Ana Vatana Dönüş: İrciʿī (ارْجِعِي)

Klasik edebiyatımızda ahiret hayatının başlangıcı olan ölümle ilgili en yaygın iktibaslarından biri Fecr suresi 28. ayetinde geçen "irciʿī" (ارْجِعِي) lafzıdır. *"(Rabbine) dön!"* anlamına gelen bu ifade cennete çağrı niteliğindedir. Nitekim bu ayetin öncesinde Cenâb-ı Hak mutmain olan nefse seslenmekte ve sure "ve'dḫulī cennetî" (Cennetime gir!) ibaresiyle son bulmaktadır. Surenin son ayetlerinin meali şöyledir: *"Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir."*

Bir kişinin vefatı üzerine yazılan tarih beyitlerinde de karşımıza sık sık çıkan "irciʿī" iktibası, ferman, emir, haber, hitab, avaz, sala, tabl (davul), nida, kavl, nutk, nevâ, âhenk, nağme gibi kelimelerle terkip halinde kullanılmıştır. Hayatın faniliğini ve ölüm gerçeğini vurgulayan beyitlerinde şairler sıklıkla bu iktibasa yer vermişlerdir. Şeriat yolunda müstakim olup nefs-i emmâreye galip gelenler "*Ey huzur içinde olan nefis! Rabbine dön!"* hitabına layık olurlar:

Göñül şehrinde anuñçün çalınmaz **irciʿī** ṭablı
Ki ḥākimdür vücūduñda ser-ā ser nefs-i emmāre (*Lâmi'î Çelebi)* (Burmaoğlu, 1983, G.542)

Ḫitāb-ı **irciʿī** olmaz bilirsün
Şerīʿatden çıḳup yoldan ṣapana (*Nakşî Ali Akkirmânî)* (Atik, 2003, K.2)

Fehm eyledigimdir **irciʿī**nin remzini āḫir
Efsürde tenim ḫāk ile yeksān olmaġa bāʿiṡ *(Esrâr Dede)* (Horata, 1998, G.35)

İrciʿî buyruldu okundu fermân
Ölümün derdine olur mu dermân (*Ağlar Baba)* (Tozlu, 2020, s. 344)

İrciʿî hitâbı hînde kalbin okur Yâ-sîn'i
Gâfil olma her sehergâh oku kalb-i Kur'ân'ı *(Ağlar Baba)* (Tozlu, 2020, s.120)

Ṭoprağımdan būy-ı fenā irişür
İrciʿīden baña nidā irişür

---

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı. isler@ankara.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9645-8320. *Lehçediz* veritabanından alınan şiirlerde bazı istisnalar ve tashihler dışında yazarların imla tercihine sadık kalınmıştır. Lüzumlu görülen yerlerde bazı yazım tasarruflarında bulunulmuştur. Manzumelerin kaynağı gösterilirken şairlerin isimlerine de yer verilmiştir. Ör. *Esrâr Dede* (Horata, 1998, G.35). *Lehçediz*'den alınan örneklerde sayfa numarası olmayan yerlerde manzume numaraları belirtilmiştir. Gazel, kaside, mesnevi, kıt'a murabba ve tarihler için G, K, M, KI, MUR, T kısaltmaları kullanılmıştır. Transkripsiyonda peltek se'ler "ŝ" karakteri ile gösterilmiştir. *Lehçediz*'den ulaşılan kaynaklar, sadece kaynakçada eser künyelerinin sonunda *Lehçediz.com* olarak belirtilmiştir.

[2] Geniş bilgi için Bk. (Çopur, 2016; Keleş, 2016; Saraç, 2019, s. 274; Soysal, 2005, s. 48; Tâhiru'l-Mevlevî, 1994, s. 61; Uslu, 2007, s. 164; Yılmaz, 1992)

Dünyā gider āḫir ʿuḳbā irişür

Ölüm vaḳti biliñ ḳarībdir baña *(İsmail Hakkı Bursevî)* (Yurtsever, 2025, 1/292)

Bir müslüman için ölüm Rabb'e kavuşma anıdır. Mevlânâ'nın ifadesiyle ölüm, ebedî bir düğündür (Can, 2006, s. 1/340-341). Şairlerimiz bu vuslatı aşkla şiirlerine yansıtmışlardır. "İrciʿī" lafzı ile yapılan iktibaslarda Cenâb-ı Hakk'ın bu çağrısına kulun "lebbeyk" (Emrine amadeyim!) diyerek karşılık vermesi şairler tarafından şöyle işlenmiştir:

Geldikte emr-i **irciʿî** lebbeyk-zen oldu ʿaşkla

Allah deyu teslîm-i cân etti bulup ömrü hitâm *(Hüseyin Vassâf)* (Tatçı & vd., 2012, KI.2)

İrciʿī emrine lebbeyk deyip oldu hemān

Vāṣıl-ı māʿide-yi raḥmet-i Rabb-i maʿbūd *(Sünbülzâde Vehbî)* (Yenikale, 2017, s. 322)

Bu kavuşma anında ecel şerbetini içen âşık vuslatın şevkini yaşar:

Tā ezel ḫumḫānesinden cām-ı ʿaşḳ içmiş idi

İrciʿī cāmıñ daḫi şevḳile içti bī-riyā *(Eski Cumalı Hamîd)* (Yavuz, 2019, G.49)

Oldı ṣadā-yı rıḥlet semʿ-i Ḥasīb'e vāṣıl

Āheng-i **irciʿī**'ye olduḳda cām dem-sāz *(Zîver Paşa)* (Arslan, 2009, T.16)

Bu emr-i **irciʿī**ye imtiŝālen eyledi pervāz

Hümā-yı rūḥuna bir lāne ḳıldı ḳurb-ı Ġaffār'ı *(Çeşm-i Âfet)* (Tunç, 2012, G.98)

Vefat eden bir kimsenin ardından yazılan tarih beyitlerinde de "irciʿī" (ارْجِعِي) iktibasına rastlarız. Bu beyitlerde azm-i bekâ kılmak, terk-i dünyâ eylemek, Hû deyip gitmek, âzim-i Firdevs olmak, âzim-i ravza-ı dârüʿs-selâm olmak gibi ifadeler de iktibasa eşlik etmektedir:

İrciʿī emrin işitdi eyledi rūḥın fedā

Nev-nihālim dünye vü ʿuḳbāsını ḳıldı temīz *(Bursalı İbrahim Râzî)* (Elaldı, 2017, T.26)

İrişüp gūşına bir kez ṣadā-yı **irciʿī** emri

Hemān ʿazm-i beḳā ḳıldı geçüp hep ḫānumānından *(Mebnî)* (Yılmaz, K., 2018, T.4)

Nāy-ı hātifden nevā-yı **irciʿī** gūş eyleyüp

Hū diyüp ol şevḳ ile atdı semā'-ı ḳurba cān *(Zîver Paşa)* (Arslan, 2009, T.131)

Oldılar ʿāzim-i Firdevs iki ehl-i ʿirfān

İrciʿī emri gelince ṭaraf-ı Mevlādan *(Yahya Nazîm)* (Gümüş, 1992, T.32)

Selâm Yurduna Giriş: Fe'dḫulūhā ḫālidīn (فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ)

Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle cennet "selâm yurdu"dur.[3] Orada sadece esenlik ve huzur vardır. Zümer suresinin 73. ayetinde buyurulduğu üzere cenneti hak eden müminler orada selam ile karşılanacaklardır. Onlara "selāmun aleyküm, ṭıbtüm fe'dḫulūhā ḫālidīn" (Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin.) denilecektir. Müminleri cennete davet eden bu ve benzeri ayetlere Osmanlı cami mimarisinde sıkça yer verilmiştir.[4] Dîvân şairlerimiz de bu ayetlerde geçen "fe'dḫulūhā ḫālidīn" ve "udḫulûhâ" lafızlarını eserlerinde iktibas etmişlerdir:

Selāmün **fe'dḫulūhā ḫālidīn** oldı cevāb el-ḥaḳ

Muʿammerdür bu ʿömr-i cāvidāna cā ider cümle *(Muradî)* (Kırkkılıç, 2012, G.1291)

[3] En'âm *Suresi* 6/127, Yûnus Suresi, 10/25.

[4] Geniş bilgi için bk. (Berkli & Mahboubı, 2022, s. 220; Sürün, 2023, s. 330; Sülün, 2007, s. 96; Al, 2026). "Udhulûhâ" lafzı için bk. Hicr 15/46.

Ḳıl ḥarīm-i cennet-i vaṣluña maḥrem dem-be-dem

Ẓāhir ola cāna sırr-ı **fe’dḫulūhā ḫālidīn** *(Üsküdarlı Fenâyî)* (Aydın, 2004, G.178)

Bu kere yüzlerin aḳ eyleyip Ḥaḳ **udḫulūhā** der

Girdiler Cennet-i ḳurba ederler türlü ẕevḳiyyāt *(Şeyh Kabûlî)* (Şimşek, 2013, K.1)

Rad suresinin 23. ayetinde ve Nahl suresinin 31. ayetinde “جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا” (Adn cennetlerine gireceklerdir.) ifadesi geçmektedir. Ayrıca birçok ayette de “cennātü ʿadnin” ya da “cennāti ʿadnin” lafızları geçmektedir.[5] Şairler, sadece Zümer suresinin 73. ayetinde geçen “فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ” (Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin!) ibaresinin evveline Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan geçmeyen “هذه جَنَّاتُ عَدْنٍ” (Bu Adn cennetidir) ibaresini de eklemişler ve “Hāẕihī cennātü ʿadnin fe’dḫulūhā ḫālidīn” mısraına şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu mısraı 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar birçok manzumede görmemiz mümkündür. Burada sadece “cennātü ʿadnin” ve “fe’dḫulūhā ḫālidīn” lafızları Kur’ân-ı Kerîm’den iktibas edilmiştir:

Hoş bu dünyâ fâni imiş sana kılmadı vefâ

Hâzihî **cennâtü ʿadnin fe’dhulûhâ hâlidîn** *(Ispartalı Mustafa Sabri)* (Kurnaz & Üstüner, 2013, G.70)

Nā’il-i Firdevs-i vaṣlım bīm-i firḳatten emīn

Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe’dḫulūhā ḫālidīn** *(Yahyazâde Âsaf)* (Güfta, 1999, K.1)

Bazı şairler iki ayrı iktibası ihtiva eden “Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe’dḫulūha ḫālidīn**” mısraını hat, yanak, ârız, yüz, didar, suret, nakş, gamze gibi kavramlarla birlikte sevgilinin yüzünü adeta cennete teşbih ederek kullanmışlardır.

Ṣūretüñ naḳşini yazdi didi Rabbü’l-ʿālemīn

Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe’dḫulūha ḫālidīn** *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.350)

El ṣalub ʿāṣıḳlara derler melek-manẓarları

Hāẕihī **cennātü ʿadnün fe’dhulūhā ḫālidīn** *(Hayalî Bey)* (Tarlan, 1945, K.23)

Gösterüp ṭāliblere dīdār-ı yāri söylerüz

Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe’dḫulūhā ḫālidīn** *(Bağdatlı Rûhî)* (Ak, 2001, K.35)

ʿArż-ı ʿārıż eyleyüp ʿuṣṣāḳa dir ol nāzenīn

Hāẕihī **cennātü ʿadnin fe’dḫulūhā ḫālidīn** *(Câmî)* (Uzun, 2019, G.189)

Ṣaḥn-ı ruḫsārıñda menḳūş hāẕihī cennāt-ı ʿadn

Fe’dḫulūhā ḫālidīn sırrınca devlet isterim *(Ahmed Hilmî)* (Alper, 2020, G.12)

İy yüzüñ **cennāti ʿadnin** vey boyuñ Ṭūbā-revān

Fe’dḫulūhā ḫālidīn andan bulındı cāvidān *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.296)

İy yañaġuñ sūresi ve’ş-şems yüzüñ āyeti

Hāzihī **cennātü ʿadnin fe’dḫulūha ḫālidīn** *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.332)

Ay yanaġıñ ṣaḥn-ı cennet **fe’dḫulūhā ḫālidīn**

Ḥamdü-li’llāh maʿrifet behiştidir mihmānımız *(Ayıntablı Hamdi Baba)* (Yakar, 2012, G.50)

Ġamze-i nergīs işāret eyledi gülşende kim

[5] Bk. Tevbe 9/72, Ra’d 13/23, Nahl 16/31, Kehf 18/31, Meryem 19/61, Tâhâ 20/76, Fâtır 35/33, Sâd 38/50, Mü’min 40/8, Fussilet 41/30, Saf 61/12, Beyyine 98/8.

Hāẕihī **cennātü ʿadnin fe'dḫulūhā ḫālidīn** *(Şem'î)* (Karavelioğlu, 2014, K.14)

Klasik edebiyatımızda karanlıkla sonsuzluk arasında bir ilişki söz konusudur. Nitekim içenlere ölümsüzlük bahşeden âb-ı hayat güneşin girmediği zulümât (karanlıklar ülkesi) âleminde saklıdır (Ocak, 1988; Çelebioğlu, 1988). Bu bağlamda bazı şairler "ḫālidīn" kelimesini sevgilinin yüzündeki beni (ḫāl) hatırlatacak şekilde kullanmışlardır. Onlara göre sevgilinin yanağındaki ben (ḫāl) âb-ı hayâtın bulunduğu karanlıklar ülkesidir ve cennetin ebedî (ḫālidīn) güzelliğinin adeta bir sembolüdür. Oraya kavuşan ölümsüzlüğü tadar:

Dīn ü īmāndur yüzüñ cānā y*āḫ*ūd ḫuld-ı berīn

Beñlerüñ vaṣfındadur Ḳur'ān içinde **ḫālidīn** *(Mecmu'a-i Eş'âr)* (Bozyiğit, 2015, G.820)

Birçok şair tarafından manzumelerde kullanılan "Hāẕihī *cennāti ʿadnin fe'dḫulūha ḫālidīn*" mısraı ile ilgili başka bir hususta daha bahsedilebilir. Hz. Peygamber "Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir." (Buhârî, "Fadlü's-salât fî mescidi Mekke ve'l-Medîne", 5) buyurmuştur. Klasik şiirimizde bu hususa da telmihte bulunan örneklere rastlanmaktadır:

Vaṣf idüp anuñ maḳāmātın dimiş vaṣṣāf-ı ġayb

Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe'dḫulūhā ḫālidīn** *(Ganizade Nâdirî)* (Külekçi, 1985, K.31)

Hāẕihī **cennāti ʿadnin fe'dḫulūhā ḫālidīn**

Raḥmeten li'l-ʿālemīn oldur şefīʿü'l-müẕnibīn *(Kâfile-i Şu'arâ)* (Kutlar Oğuz vd., 2017, s. 279)

Müjdeler Olsun Onlara: Ṭūbā lehüm (طُوبٰى لَهُمْ)

Cennet ehli müminleri müjdeleyen "ṭūbā lehüm" (طُوبٰى لَهُمْ) lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Ra'd suresinin 29. ayetinde geçmektedir. Ayetin tamamı "اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ" şeklindedir. Bu ayette iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara güzel bir yurt hazırlandığı buyurulmaktadır. Ayette geçen ve "müjdeler olsun onlara / ne mutlu onlara" anlamına gelen "ṭūbā lehüm" (طُوبٰى لَهُمْ) lafzı ile beraber "güzel vatan" anlamına gelen "ḥüsnü meāb" (حُسْنُ مَاٰبٍ)[6] lafzı da klasik şiirimizde iktibas edilmiştir. Bu ayet "ṭūbā leh", "ṭūbā lehū" ya da "ṭūbā lehüm" şeklinde de klasik şiirimizde yer almıştır:

Ḥālüm ḫarāb baġrum kebāb maḥbūb ise 'ālī-cenāb

Ḥüsn-i cemāline iren **ṭūbā lehū ḥüsnü me'āb** *(Üsküdarlı Fenâyî)* (Aydın, 2004, G.27)

Cennetem hem Ṭūbīyam **ṭūbā lehüm ḥusne meʾāb**

Şāhıyan şāhenşehinüñ şāhid-i mestūrıyam *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.242)

Ehl-i ḥācet sevinüp eylediler şükr-i Ḫudā

Hep melāyik didi **ṭūbā lehüm ve ḥusnü meʾāb** *(Şu'ûrî)* (Güler, 2019, T.14)

Sāyesin kime ṣalsa **ṭūbā leh**

Şecer-i lā-ilāhe illallāh *(Lâmiî Çelebi)* (Burmaoğlu, 1983, K.2)

Kaynaklarda "tûbâ" kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında farklı kanaatler öne sürülmüştür. Genel kabule göre bu kelime, Arapça t-y-b kökünden türemiştir ve "güzellik, hoşluk, iyilik, göz aydınlığı" gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda cennetteki bir ağaca da isim olan bu kelimenin Habeşçe veya Hintçe kökenli olduğunu ve doğrudan "cennet" anlamına geldiğini savunan dil bilginleri de vardır (Erbaş, 2012, ss. 316–317). Klasik şiirimizde sevgilinin güzellik unsurları cennetle ilişkilendirilirken boyu da Sidre ile beraber Tûbâ ağacına teşbih edilmiştir (Pala, 2003, s. 473; Uzun, 2009, s. 153).

Yüzüñ cennet özüñ Rıḍvān sözüñ Kevŝer disem ṭañ mı

O bālā ḳadd-i mevzūnuñ çü Sidre oldı **ṭūbā leh** *(Amasyalı Nebzî)* (Okumuş, 2015, G.312)

[6] Âl-i İmrân 3/14, Ra'd 13/29, Sâd 38/25, Sâd 38/49

Kūyuñ behişti içre göreydi ḥūr ü ġılmān

Ṭūbā lehüm diyeydi sen serv-i meh-liḳāye *(Şem'î)* (Karavelioğlu, 2014, K.163)

Yanınca şalınan kese **ṭūbā lehū** oḳur

Luṭf-ı ḫırām-ıla gören ol Sidre-ḳāmeti *(Edirneli Nazmî)* (Üst, 2012, G.6909)

Klasik şiirimizde "ṭūbā leh" iktibası Hz. Peygamber'e yazılan naatlarda da görülmektedir. Şairler Tûbâ ağacını da bu iktibasla beraber anmışlardır. Servi boyuyla Tûbâ ağacı gibi güzel bir sevgiliyi andıran Hz. Peygamber karşısında büyülenen hûriler, Cennet'teki o ağacı âdetâ unutup "tûbâ leh" nidasıyla ona selam dururlar. Bir diğer şaire göre ise Hz. Peygamber'in kapısı o kadar yücedir ki meleklerin en üstünü olarak bilinen Hazret-i Cebrail dahi orada sadece bir bekçi (pâsbân) olabilmiştir:

Ḳadd-i Ṭūbā'sını ʿarż itse o meh

Ḥūriler dirler idi **ṭūbā leh** *(Hâkânî Mehmed Bey)* (Pala, 2005, M.43)

Bābıñıñ vaṣfındadır **ṭūbā lehū ḥüsnü'l-me'āb**

Ol ṣebebden anda Cebrā'īl oldı pās-bān *(Zîver Paşa)* (Arslan, 2009, K.3)

Altından Irmaklar Akan Cennet: Min taḥtihe'l-enhār (مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ)

Klasik Türk şiirinde cennet temalı iktibaslardan biri de "min taḥtihe'l-enhār" (مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) lafzıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de cennet tasvir edilirken kullanılan "min taḥtihe'l-enhār" lafzı, genellikle başında "min" edatı ile (مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) geçer. Sadece Tevbe suresinin 100. ayetinde "min" edatı olmadan (تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) zikredilmiştir. Bazı şairler sevgilinin güzelliklerini anlatmak için bu iktibastan faydalanmışlardır. Şairler sevgilinin dudaklarında cennet ırmağının cana can katan ferahlığını aramışlardır:

Taḥtihe'l-enhāru fī cennāti ʿadnin Kevŝeri

Leblerinde cān-fezā lezzātı ẓāhir görmüşüm *(Hâfız-ı Mar'aşî)* (Alıcı, 2010, G.96)

Cārīdir çün lebleriñde **taḥtihe'l-enhār** hemān

Ḥilmīyā ben andan artıḳ ḳaṭre şerbet isterim *(Ahmed Hilmî)* (Alper, 2020, G.12)

Cennetin güzelliklerine sevgili dışındaki başka dünyevî güzellikler de teşbih edilmiştir. Bazen bir şehir, bazen bir saray, bazen bir dergâh, bazen de bir kamu binası cennetin güzellikleri ile anlatılmıştır:

Ṭarf-ı yemde seyr idenler ṭarḥ-ı dil-keş resmini

Didiler **cennāti tecrī taḥtihe'l-enhār** añā *(Ni'met)* (Alkan, 2011, T.3)

Āb-ı ṣāfīler de **tecrī taḥtihe'l-enhār** ola

Bulmadum bu demden özge bir ṣafā dünyāda ben (*Ankaralı Râzî*) (Erdoğan & Şahin, 2015, MUR.49)

Cūlar üzre o bāġ-ı pür-envār

Cennetü'l-ḫuldi **taḥtihe'l-enhār** *(Süheylî)* (Biltekin & Nalbat, 2019, M.4)

Müşābih ḳaṣr-ı firdevse yürür üstünde rūşen-dār

Anıñ şānında münzel gūyiyā **min taḥtihe'l-enhār** *(Eski Cumalı Hamîd)* (Yavuz, 2019, G.36)

Sûfî şairlerin manzumelerinde de bu iktibasa rastlarız. Hasirizade Mehmed Elif Efendi tekkesini ilm-i ledün kaynağı olarak görüp cennete benzetmiştir. Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerine göre ise ilâhî aşkla emzirilip büyülüten bir gönül, altından ırmaklar akan cennete ihtiyaç duymaz:

Yenbūʿ-ı ʿilm-i min ledün cārī Elīfā sū-be-sū

Min taḥtihe'l-enhārdır baḳ sāḥa-i eyvānımız *(Hasirizade Mehmed Elif)* (Ayar, 2024, G.1)

Tıfl-ı dil-perverde olsa aşk şîr eyle ona

Hâcet-i **cennâtü tecrî tahtihe'l-enhâr** yok *(Erzurumlu İbrahim Hakkı)* (Özgül, 2013, G.201)

Aşk Şarabına Kanmak: Ve seḳāhüm rabbühüm (وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ)

İnsan suresinin 21. ayetinde cennet ehlinin elbise ve takılarından bahsedilirken Cenâb-ı Hakk'ın mümin kullarına sunacağı temiz içecekten de bahsedilir. Ayet "ve sekâhum rabbuhum şarâben tahûrâ" (ve Rableri onlara tertemiz bir içecek içirdi) şeklinde bitmektedir. "Kulle şey'in ḥayy"[7] ayeti ile birlikte Türk İslam mimarisinin çeşme kitabelerinde de görülen bu ayet klasik şiirimizde de şairler tarafından sıkça iktibas edilmiştir. Şiirlerde "şarāben ṭaḥūrā"dan ziyade "seḳāhüm rabbühüm" lafzı yer almıştır. "Seḳāhüm rabbühüm" ifadesi câm, hamr, şerbet, dolu gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Bu lafız daha çok dinî ve tasavvufî bağlamlarda işlenmekle birlikte mecazi aşk motifleriyle de desteklenmiştir. Tasavvufî bağlamda kullanan şairlerden özellikle Nesîmî "seḳāhüm" iktibasına sıkça yer vermesiyle dikkat çekmektedir:

Seḳāhüm rabbühüm ḫamrı leb-i laʿlüñ şerābıdur

Bu meydān mest olan bildi ki ḥaḳdur men ʿaleyhā fān *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.337)

Ezelden içmişem cām-ı **seḳāhüm**

Anuñçün söylerem her dem ene'l-ḥaḳ *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.214)

Sırr-ı **seḳāhüm** iy gönül zāhide ṣorma kim anı

ʿĀrif-i **rabbühüm** bilür kim bu **şerāb** içindedür *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.142)

Çün **seḳāhüm** şerbetin içdi Nesīmī der-ezel

Sırrı keşf oldı rumūz-ı sırr-ı ẕāt-ı kibriyā *(Nesîmî)* (Ayan, 2002, G.5)

Şarap, klasik şirimizde en çok kullanılan içecektir (Pala, 2013, s. 62). Tasavvufî şiirde ise şarap (bâde) ilâhî aşkın sembolüdür (Levend, 1984, s. 46). Sûfî şairler bu mecazı şiirlerinde sıkça kullanmışlardır. O şarabı içen âşıklar aşk ateşine yanarlar, canlarından geçerler. Kesretten kurtulup vahdete kavuşur, mekân kaydından kurtulurlar.

Şular kim ḳulzüm-i vaḥdetde oldılar fānī

Olara cām-ı **seḳāhüm** ṣunar beḳā-yı Aḥad *(Hamdullah Hamdî)* (Özyıldırım, 1999, G.29)

İçip cām-ı **seḳāhüm**dan bugün sekrān-ı ʿaşḳ oldum

Ḳanıp vaḥdet meyine ben ʿaceb mestān-ı ʿaşḳ oldum *(Şeyh Kabûlî)* (Şimşek, 2013, G.61)

Şarāb-ı vaḥdeti ṣundu dile cānān **seḳāhüm**den

O dem cānānıñ ārzūsuna düşdü cān aña müştāḳ *(Hâfız Sa'dî)* (Kuzu, 2021, G.90)

Biz **seḳāhüm** ḫamrını cām-ı elestden içmişiz

Ol zamāndan mest ü ḥayrānız cihāndan geçmişiz *(Harputlu Mahmûd Bahreddîn)* (Gıynaş, 2016, G.75)

Şol **seḳāhüm rabbühüm** ḫamrın lebinden içegör

Ḳatresin nūş eyleyen ʿuşşāk ebed görmez ʿazāb *(Niyazi Mısrî)* (Erdoğan, 1995, G.12)

Seḳāhüm rabbühüm ḫamrın içen ʿāşıḳlar ey Naḳşī

Olurlar bī-mekān anlar mekândan lā-mekān söyler *(Nakşî Ali Akkirmânî)* (Atik, 2003, G.39)

Elest bezminde iḳrārım verip erdim bu esrāra

Seḳāhüm şerbetin içdim gönül girdi bu ebrāra *(Kadîmî Baba)* (Çakır, 2015, G.77)

[7] Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

Hem **seḳāhüm rabbühüm** ḫamrın içe

Lā-cerem ol baş u cānından geçe (Tatçı, 2008, M.1)

Öyle bir merd-i mücerred mürşīd-i kāmil ki o

Maẓhar-ı sırr-ı **seḳāhüm rabbühüm**dür bī-gümān *(Edîb Harâbî)* (Üçüncü, 2012, T.23)

Tasavvuf literatüründe mürşid-i kâmil bâdefürûş (şarap satıcısı) olarak isimlendirilir. Meyhâne ise tekkedir. Mürşit elinden bâde içmek tarikata girmek sülûka başlamak anlamına gelir (Cebecioğlu, 2009, ss. 76–77, 435; Kırkkılıç, 1996, ss. 217–218). Sûfî şairlerin beyitlerinde bu manaları çağrıştıracak şekilde "seḳāhüm" lafzı iktibas edilmiştir:

Ṭarīḳat bābına girdim ne ḫācet faẓla īżāḥa

Seḳāhüm şerbetiñ verdi beni ġark etdi iḥsāna *(Kadîmî Baba)* (Çakır, 2015, G.71)

Tā **sekâhüm** hamrına atşân olan tâliblere

Ol küşâde cennet-âsâ hânikâh-i Nakşıbend *(Aydî)* (Aksoy, 1937, G.26)

Bize lebrīz ṣunup vaḥdet meyin sāḳī **seḳāhüm**den

Muḥabbet ḫamrına meyḫāne olmuş Ḫālidīyüz biz *(Hâfız Sa'dî)* (Kuzu, 2021, G.61)

Seḳāhüm rabbühüm cāmın içip sāḳī-i ḳudretten

Çıḳıp meydān-ı ʿaşḳ içre nidā eyler Rifāʿīler *(Şeyh Kabûlî)* (Şimşek, 2013, G.19)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde cennetle ilgili birçok Kur'ân ayetinden iktibaslar yapılmıştır. Bu çalışmada, cennet temalı bu iktibasların klasik şiirimizdeki yansımaları daha çok *Lehçediz* veritabanından alınan şahitlerle incelenmiştir. Bu iktibaslardan Fecr suresindeki "irciʿî" (Rabbine dön!) hitabı, şairler tarafından dünya gurbetinden asıl vatan olan cennete ve ilahî sevgiliye kavuşma müjdesi olarak yorumlanmıştır. Bu iktibas ayrıca vefat eden bir kimsenin ardından yazılan tarih beyitlerinde de kullanılmıştır. "Fe'dḫulū" ve "cennātü ʿadnin" iktibasları dinî bağlamla birlikte mecâzî sevgilinin güzellik unsurları ile beraber zikredilmiştir. Bazı şairler "hâlidin" kelimesini sevgilinin yüzündeki beni (ḫāl) hatırlatacak şekilde de kullanmışlardır. Onlara göre sevgilinin yanağındaki siyah ben (ḫāl) âb-ı hayâtın bulunduğu karanlıklar ülkesidir ve cennetin sonsuz (ḫālidīn) güzelliğinin adeta bir sembolüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Cennātü ʿadnin" ve "fe'dḫulūha ḫālidīn" lafızlarını da içeren "Hāẕihī cennātü ʿadnin fe'dḫulūha ḫālidīn" mısraını 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar birçok manzumede görmemiz mümkündür. Bu mısra dinî bağlamda Hz. Peygamber'in ravzasını övmek, edebî bağlamda ise sevgilinin yüzünü, yanağını ve güzelliğini cennete teşbih etmek için kullanılmıştır. Ra'd suresinin 29. ayetinde cennet ehli müminleri müjdeleyen "ṭūbā lehüm" lafzı ise dînî ve tasavvufi bağlamların yanında sevgilinin boy güzelliği açısından Tûbâ ağacına teşbih edilirken kullanılmıştır. "Min taḥtihe'l-enhār" ya da "taḥtihe'l-enhār" iktibasları ise daha çok dünyevî güzellikler cennete teşbih edilirken karşımıza çıkmaktadır. Türk İslam mimarisinin çeşme kitabelerinde de rastladığımız "ve seḳāhüm rabbühüm" lafzı, dinî ve tasavvufî bağlamların yanı sıra mecazi aşk motifleriyle de kullanılmıştır. Bu iktibas tasavvufî şiirde ise aşk şarabını içerek kesretten vahdete geçişin bir sembolü haline gelmiştir.

Kaynakça

Ak, C. (Haz.). (2001). *Bağdatlı Rûhî dîvânı*. Uludağ Üniversitesi Yayınları. Lehcediz.com

Aksoy, Ö. A. (Haz.). (1937). *Aydî Divanı*. CHP Basımevi / Gaziantep Halkevi Yayını. Lehcediz.com

Al, F. (2026). *Mimârîde selâm âyetlerinin kullanımı*. [Çevrim içi erişim tarihi: 05 Temmuz 2026]. https://www.mimaridusunce.com/detay?yaziId=3224

Alıcı, L. (Haz.). (2010). *Divan-ı Hâfız-ı Mar'aşî inceleme-tenkitli metin*. Ukde Yayınları. Lehcediz.com

Alkan, S. (Haz.). (2011). *Ni'met divanı (İstanbullu): İnceleme-metin-dizin* [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi. Lehcediz.com

Alper, Y. (Haz.). (2020). *Ahmed Hilmî ve Gülzâr-ı Tabi'at*. Ekin Basım Yayın Dağıtım. Lehcediz.com

Altuntaş, H., & Şahin, M. (Haz.). (2011). *Kur'an-ı Kerim meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Arslan, M. (Haz.). (2009). *Zîver Paşa-Divan ve münşe'ât*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. Lehcediz.com

Atik, H. (Haz.). (2003). *Nakşî Ali Akkirmânî dîvânı: İnceleme-metin*. Büruciye Yayınları. Lehcediz.com

Ayan, H. (Haz.). (2002). *Nesîmî hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni* (Cilt II). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Lehcediz.com

Ayar, M. (Haz.). (2024). *Hasirizade Mehmed Elif ve divanı*. İlahiyat Yayınları. Lehcediz.com

Aydın, A. (Haz.). (2004). *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve dîvânı*. Kaknüs Yayınları. Lehcediz.com

Berkli, Y. & Mahboubı, V. (2022). Hüsn-i hat ve cami mimarisine katkıları. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(2), 220.

Biltekin, H., & Nalbat, M. (Haz.). (2019). *Süheylî-Fezâ'il-i Şâm (İnceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. Gece Akademi. Lehcediz.com

Bozyiğit, E. (2015). *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan No: 1972'de kayıtlı mecmū'a-i eş'ār (Vr. 280b-360a) (İnceleme-metin)* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Lehcediz.com

Buhârî, Muhammed b. İsmâil. (1422). *es-Sahîh* (Muhammed Züheyr en-Nâsır, Ed.). Dâru Tavku'n-Necât. https://shamela.ws/book/1681/1929

Burmaoğlu, H. B. (Haz.). (1983). *Lâmi'î Çelebi dîvânı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi. Lehcediz.com

Can, Ş. (Haz.). (2006). *Dîvân-ı Kebîr'den seçmeler*. Ötüken Yayınları.

Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları.

Çakır, M. (Haz.). (2015). *Kadîmî Baba hayatı ve şiirleri*. Akçağ Yayınları. Lehcediz.com

Çelebioğlu, Â. (1988). Âb-ı hayât (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 1). TDV Yayınları.

Çopur, E. N. (2016). *16. yüzyıl mesnevîlerinde ayet ve hadis iktibasları*. Uğur Tuna Yayınları.

Elaldı, M. (2017). *Bursalı İbrahim Râzî divanı (İnceleme-transkripsiyonlu metin)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Lehcediz.com

Erbaş, A. (2012). Tûbâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 41, ss. 316-317). TDV Yayınları.

Erdoğan, K. (Haz.). (1995). *Niyazi Mısrî divanı*. Akçağ Yayınları. Lehcediz.com

Erdoğan, M., & Şahin, M. (Haz.). (2015). *Ankaralı Râzî ve divanı*. Korza Yayıncılık. Lehcediz.com

Gıynaş, K. A. (Haz.). (2016). *Harputlu Mahmûd Bahreddîn dîvânı*. Asur Yayınları. Lehcediz.com

Güfta, H. (Haz.). (1999). *Antakyalı şair Yahyazâde Âsaf*. M. Tekin Yayınları. Lehcediz.com

Güler, M. (Haz.). (2019). *Şu'ûrî divanı (Metin-inceleme)*. Sonçağ Akademi Yayınları. Lehcediz.com

Gümüş, N. (1992). *Yahya Nazîm dîvânı I (İnceleme-metin)* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi. Lehcediz.com

Güngör, Z. (2007a). Türk-İslâm Edebiyatı'nın kaynağı olarak hadisler. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (Çorum, 20-22 Nisan 2007) (ss. 201-211). İslâmi İlimler Dergisi Yayınları.

Güngör, Z. (2007b). Türk-İslâm Edebiyatının kaynağı olarak Kur'an-ı Kerîm. İslâmi İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006) (ss. 178-188). İslâmi İlimler Dergisi Yayınları.

Horata, O. (Haz.). (1998). *Esrâr Dede hayatı-eserleri- şiir dünyası ve dîvânı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Karavelioğlu, M. A. (Haz.). (2014). *Şem'î Divanı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Keleş, R. (2016). *Divan şiirinde ayet ve hadis iktibasları*. Kitabevi Yayınları.

Kırkkılıç, A. (1996). *Başlangıçtan günümüze tasavvuf*. Timaş Yayınları.

Kırkkılıç, H. A. (Haz.). (2012). *Muradî divanı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Kurnaz, C., & Üstüner, K. (Haz.). (2013). *Ispartalı Mustafa Sabri divanı*. Berikan Yayınları. Lehcediz.com

Kutlar Oğuz, S., Çakır, M., & Koncu, H. (Haz.). (2017). *Kâfile-i Şu'arâ-Mehmed Tevfik*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Kuzu, F. (Haz.). (2021). *Dîvanu Gülzar li-Hafız Sa'dî (İnceleme, metin, tıpkıbasım)*. Grafiker Yayınları. Lehcediz.com

Külekçi, N. (1985). Ganîzâde Nâdirî, hayatı, edebî kişiliği, eserleri, Dîvân'ı ve Şeh-nâme'sinin tenkidli metni (Yayımlanmış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Lehcediz.com

Levend, A. S. (1984). *Divan edebiyatı*. Enderun Kitabevi.

Ocak, A. Y. (1988). Âb-ı hayât (Tasavvuf). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*(Cilt 1). TDV Yayınları.

Okumuş, S. (Haz.). (2015). *Amasyalı Nebzî ve Divan'ı*. Kitap & Cafe Serüven Yayınları. Lehcediz.com

Özgül, M. K. (Haz.). (2013). *Erzurumlu İbrahim Hakkı divân-ı ilâhiyât*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Özyıldırım, A. E. (Haz.). (1999). *Hamdullah Hamdî ve divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. LM Yayınları.

Pala, İ. (2005). *Hâkânî Mehmed Bey Hilye-i Sa'âdet*. Kapı Yayınları.

Saraç, M. A. Y. (2019). Klasik edebiyat bilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Soysal, M. O. (2005). Edebî sanatlar ve tanınması. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sülün, M. (2007). Kâbe-i Muazzama ve Ravza-i Mutahhara'daki hatlar. *TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi, (3)*, 96.

Sürün, M. (2023). Lâleli külliyesi hat düzeni (Kitabe ve yazıların değerlendirilmesi). *İslam Tetkikleri Dergisi, 13*(1), 330.

Şimşek, S. (Haz.). (2013). *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa Er-Rifâî hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri, metinler* (Cilt I-II). Edirne Valiliği Kültür Yayınları. Lehcediz.com

Tâhiru'l-Mevlevî. (1994). Edebiyat lügati. Enderun Kitabevi.

Tarlan, A. N. (Haz.). (1945). *Hayalî Bey divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. Lehcediz.com

Tatçı, M. (Haz.). (2008). *Hallâc-ı Mansûr'un menâkıbnâmesi*. H Yayınları. Lehcediz.com

Tatçı, M. vd. (Haz.). (2012). *Hüseyin Vassâf divanı*. Kırkambar Kitaplığı. Lehcediz.com

Toparlı, R. (Haz.). (1998). *Harezmli Hafız'ın Divanı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. Türk Dil Kurumu. Lehcediz.com

Tozlu, N. (Haz.). (2020). *Ağlar Baba divanı*. Gece Kitaplığı. Lehcediz.com

Tunç, S. (2012). *Kahire sarayında bir hanım şair Çeşm-i Âfet ve dîvânı (Levha-i Dil)*. Palet Yayınları. Lehcediz.com

Uslu, M. (2007). Ansiklopedik Türk dili ve edebiyatı terimleri sözlüğü. Yağmur Yayınevi.

Uzun, K. (2019). *Câmî dîvânı-inceleme-metin-indeks* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi. Lehcediz.com

Uzun, M. İ. (2009). Sidretü'l-müntehâ (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 153). TDV Yayınları.

Üçüncü, K. (Haz.). (2012). *Edîb Harâbî dîvânı (İnceleme-metin)* (2 Cilt). Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları. Lehcediz.com

Üst, S. (Haz.). (2012). *Edirneli Nazmî dîvânı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Lehcediz.com

Yakar, H. İ. (Haz.). (2012). *Ayıntablı Hamdi Baba Dîvânı*. Palet Yayınları. Lehcediz.com

Yavuz, S. (2019). *Eski Cumalı Hamîd divanı (İnceleme-metin)* [Yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi. Lehcediz.com

Yenikale, A. (Haz.). (2017). *Sünbülzâde Vehbî dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, K. (Haz.). (2018). *Mebnî dîvânı*. Akçağ Yayınları. Lehcediz.com

Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslami kaynaklı sözler*. Enderun Kitabevi.

Yurtsever, M. M. (Haz.). (2025). *Sübhatü's-sâlikîn-Mahmûd Nâsıh*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (LEHÇEDİZ). https://www.lehcediz.com/.